

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागा अंतर्गत
किमान गरजा कार्यक्रमाच्या निधीतून
प्रचार, प्रसिध्दी व मनुष्यबळ विकासासाठी
निधी उपलब्ध करून देण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग
शासन निर्णय, क्रमांक ग्रापापु १००३/प्र.क्र.२५६/पापु-०७
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२, दिनांक १० जुलै, २००६

- वाचा :- (१) शासन निर्णय, ग्रा.वि.वि. क्रमांक व्हीपीएम-२०८५/सीआर १९४०/२२
दिनांक ९.८.१९८५
- (२) शासन निर्णय, पा.पु.व स्व.वि. क्रमांक ग्रापापु १००५/ सी.आर.१९८०/पापु-०७
दिनांक ४.९.१९९६
- (३) शासन निर्णय, पा.पु.व स्व.वि. क्रमांक ग्रापापु १०९६/प्र.क्र.११५७/पापु-०७
दिनांक ५.९.१९९६
- (४) शासन निर्णय, पा.पु.व स्व.वि. क्रमांक ग्रापापु १०९९/प्र.क्र.३२८/पापु-०७
दिनांक २७.७.२०००
- (५) शासन निर्णय, पा.पु.व स्व.वि. क्रमांक ग्रापापु १००३/प्र.क्र.४/पापु-०७
दिनांक ७.२.२००३

प्रस्तावना :

ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम राबविण्यासाठी केंद्र शासनाच्या सुधारित मार्गदर्शक सुचना, केंद्र शासनाच्या वर्धित वेग ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमासाठी व राज्याच्या किमान गरजा कार्यक्रमांतर्गत लागू करण्याचा धोरणात्मक निर्णय संदर्भित क्रमांक ४ येथील दिनांक २७ जुलै, २००० च्या शासन निर्णयान्वये निर्गमित करण्यात आला आहे. या शासन निर्णयानुसार ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम, मागणी आधारित पुरवठा आणि लोकसहभागाच्या तत्वावर राबविण्यात येत आहे. यानुसार, योजनेची निवड, आखणी व अंमलबजावणी ही संबंधित लाभार्थ्यांनी करावयाची आहे. तर, योजनेच्या देखभाल व दुरुस्तीवरील १००% खर्च संबंधित लाभार्थ्यांनी करावयाचा आहे. शासन यंत्रणेचा यामधील सहभाग हा सहाय्यकर्त्याचा राहणार आहे. ही सहाय्यकर्त्याची भूमिका शासनाद्वारे, जिल्हा परिषदेमार्फत राबवावी असे धोरण ठरविण्यात आले आहे. त्यानुसार जिल्हा परिषदेत आवश्यक तांत्रिक/अतांत्रिक कर्मचारी वर्ग ग्रामीण पाणी पुरवठा विभागात/उप विभागात उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे.

२. भारतीय राज्य घटनेच्या ७३ व्या घटना दुरुस्तीनंतर राज्यघटनेच्या ११ व्या अनुसूचीनुसार पिण्याच्या पाण्याचा विषय हा संपूर्णपणे पंचायत राज संस्थांच्या अधिकार क्षेत्रात आल्यानंतर राज्य शासनाने अधिकाधिक अधिकार व जबाबदारी पंचायत राज संस्थांकडे देण्याच्या ज्या पुरोगामी धोरणाचा अवलंब केला आहे, त्या धोरणाचा एक महत्वाचा भाग म्हणून पिण्याच्या पाण्याचे सुधारित धोरण जाहीर

केले आहे. एवढेच नव्हे तर, त्रिस्तरीय पंचायत राज व्यवस्थेअंतर्गत जेथे जेथे शक्य होईल तेथे तेथे हे अधिकार जास्तीत जास्त प्रमाणात पंचायत राज संस्थांपैकी ग्रामस्तरावरील ग्रामीण जनतेचा सगळ्यात जवळचा स्तर असणा-या ग्रामपंचायतीस किंवा ग्रामस्तरावरील ग्रामपंचायती अंतर्गत इतर संस्थात्मक घटकांना देण्याचे आणि अशाप्रकारे लोकाधिकार आणि लोकनिर्णय याचे लोकशाही स्वरूप आणखी प्रगल्भ करण्याचे जे धोरण शासनाने अवलंबिले आहे त्या अनुषंगाने ग्रामस्तरावर पिण्याचे पाणी पुरवठ्याचे जास्तीत जास्त अधिकार देण्याचा उद्देश या सुधारित धोरणामागे आहे. ग्रामस्तरावरसुद्धा निर्णय घेताना ते प्रातिनिधीक स्वरूपाचे न राहता त्याला आणखी व्यापक सार्वजनिक स्वरूप यावे म्हणून व्यावहारिकदृष्ट्या शक्य असेल तेथे निर्णयाधिकार ग्रामसभेला देऊन लोकाभिमुख लोकशाही (Direct Democracy) हे धोरण पाणी पुरवठ्याच्या सुधारित धोरणात प्रतिबिंबित करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

३. जी जबाबदारी शासन यंत्रणा, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण व जिल्हा परिषदेद्वारे एकेकाळी उचलली जात होती ती सर्व कामे व त्यासाठीचे अधिकार व जबाबदारी आता ग्रामस्थांवर सोपविण्यात आलेली आहेत. योजना पूर्ण करून घेणे, तसेच देखभाल व दुरुस्ती करणे, खर्चाचे हिशोब ठेवणे, माल खरेदी करणे ही सर्व कामे ग्रामस्तरावर करण्यात येत आहेत. यासाठी पगारी नोकर ठेवून काम करण्यापेक्षा ग्रामस्थांच्या विविध समित्यांकडून सेवाभावी पद्धतीने अथवा कंत्राटी पद्धतीने अथवा गावातच पॅराप्रोफेशनल प्रशिक्षित करून ही कामे ग्रामस्तरावर करून घेण्यात येत आहेत. कोणताही अतिरिक्त कर्मचारी वर्ग ग्रामस्तरावर नेमण्यासाठी शासन निधी उपलब्ध करून देणार नाही. फक्त भांडवली खर्चाच्या ९०% रक्कम दिली जात आहे/जाणार आहे. देखभाल दुरुस्तीसाठी गावाने स्व:निधीतून (योग्य प्रमाणात पाणी पट्टी बसवून व तीची वसूली करून) १००% खर्च करावयाचा आहे.

४. उक्त परिस्थितीत ग्रामस्थांनी ही योजना स्वतःची समजून राबवावी व त्यातून स्वतःच्या गरजा भागवून घ्यावयाच्या दृष्टीने त्यांचे मत परिवर्तन व सक्षमीकरण करावे लागणार आहे. तसेच, ही विविध तांत्रिक/आर्थिक व प्रशासकीय जबाबदारी पगारी कर्मचारी न नेमता ग्रामस्थांनी, ग्रामपंचायतीने व गावांतील महिला मंडळ, बचत गट, युवक मंडळ व नागरिक संस्थांकडून (Civil Society Group) करून घेण्यासाठी त्यांचे मोठ्या प्रमाणावर प्रशिक्षण करावे लागणार आहे. हे प्रशिक्षण सेवाभावी संस्था अथवा स्थानिक तंत्र निकेतन, औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था इ.मार्फत करून घ्यावे लागणार आहे.

५. त्याचप्रमाणे, शासन यंत्रणा व जिल्हा परिषदेतील यंत्रणेला आतापर्यंत त्यांची पुरवठादार/अंमलबजावणीकृत्याची भूमिका बदलून ग्रामस्थांना सहकार्य करणारा घटक म्हणून काम करावे लागणार

आहे. यासाठी त्यांची काम करण्याची प्रध्दत त्यांनी बदलावी यासाठी बरेचसे प्रशिक्षण त्यांना द्यावे लागणार आहे.

६. जागतिक बँकेने व केंद्र शासनानेही त्यांच्या पाणी पुरवठा व स्वच्छतेच्या विषयक ज्या विविध योजना जाहिर केल्या आहेत त्या सर्व योजना आता या नवीन धोरणानुसारच अंमलात आणल्या जात आहेत. त्यामुळे केवळ भौतिक साधनसामुग्री निर्माण करण्यासाठीच निधी उपलब्ध करून न देता मोठ्या प्रमाणावर लोकप्रशिक्षण, क्षमता बांधणी यासाठी त्यांच्या योजनांमध्ये निधी उपलब्ध करून देण्यात आला आहे.

७. केंद्र शासनाने नुकत्याच जाहिर केलेल्या स्वजलधारा योजनेतही उपलब्ध करून देण्यात येणा-या एकूण भौतिक साधनसामुग्रीसाठीच्या निधीच्या १०% पर्यंत रक्कम लोकप्रशिक्षण व क्षमता बांधणीसाठी खर्च करण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे.

८. या योजनांमध्ये जरी मागणी आधारित लोकसहभावे तत्त्व अंगीकारण्यात आले असले तरी, लोकशिक्षण, प्रशिक्षण, क्षमता बांधणी आणि सेवाभावी संस्थेच्या नियुक्त्यांसाठी कोणताही निधी उपलब्ध करून देण्यात आलेला नाही. त्यामुळे, लोकशिक्षण, प्रशिक्षण, क्षमता बांधणी आणि सेवाभावी संस्थांच्या परंतु, राज्य शासनाच्या निधीतून (किमान गरजा कार्यक्रमातून) महाजल कार्यक्रम राज्यात राबविण्यात येतो, तसेच जलस्त्रोताच्या संवर्धनासाठी शिवकालीन पाणी साठवण योजना राबविण्यात येते नियुक्त्यांसाठी निधी उपलब्ध करून देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधिन होती.

शासन निर्णय:

प्रस्तावनेत नमूद केलेल्या बाबींचा विचार करून, ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या वीज देयकांच्या प्रतिपूर्तीसाठी व पाणी शुध्दीकरणासाठी वापरण्यात येणाऱ्या टी.सी.एल. पावडरच्या खरेदीसाठी संदर्भित क्रमांक १ ते ३ येथील शासन निर्णयान्वये जिल्हा परिषदांना व ग्राम पंचायतींना देण्यात येणाऱ्या अनुदानात, संदर्भित क्रमांक ५ येथील शासन निर्णय, दिनांक ७.२.२००३ अन्वये सन २००३-२००४ या आर्थिक वर्षापासून दरवर्षी टप्प्याटप्प्याने रूपात करण्यात आल्याने शिल्लक राहिलेला त्या प्रमाणापर्यंतचा निधी व मार्च २००७ नंतर पूर्णतः उपलब्ध होणारा निधी राज्याच्या किमान गरजा कार्यक्रमांमधून मागणी आधारित लोकसहभागाच्या धोरणानुसार राबविण्यात येणा-या ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी लोक प्रशिक्षण, क्षमता बांधणी, तज्ञ सल्लागार नियुक्त्या, सेवाभावी संस्थेच्या नियुक्त्या यासाठी संबंधित ग्राम पंचायतींना व जिल्हा परिषदांना उपलब्ध करून देण्यासाठी पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागात नवीन धोरणांची अंमलबजावणी करण्यासाठी गठीत करण्यात आलेल्या सुधारणा सहाय्य व प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाला उपलब्ध करून देण्यास शासन मान्यता देत आहे. सुधारणा सहाय्य

व प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाने या निधीमधून करावयाच्या खर्चाबाबतच्या सूचना देऊदेखी या विभागाकडून देण्यात येतील. त्यांनी सदर निधीचे स्वतंत्र लेखे ठेवून खर्चाचा हिशोब या विभागास दरमहा पाठवावा.

२. वरील प्रमाणे उपलब्ध करून दिलेल्या निधीसाठी स्वतंत्र लेखाशिर्ष उघडून त्यामध्ये ठेवण्यात यावा व यामधून उक्त प्रयोजनांसाठी हा निधी उपलब्ध करून देण्यात यावा.

३. हा शासन निर्णय नियोजन व वित्त विभागाच्या सहमतीने पित्त विभागाचा अनौपचारिक संदर्भ क्र. ३२७/०६/व्यय ३, दिनांक १३ जून, २००६ अनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

४. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक २००६०७१०११५९५८००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार व नावाने

संजीव कुमार

(संजीव कुमार) १०/७/०६

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

मा. राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव

मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव

मा. उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव

मा. मंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव

मा. राज्यमंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव

मा. अध्यक्ष, जिल्हा परिषद, (सर्व)